

הרב שלמה הכהן דייטש מכון "מעיינות האותיות"

הבטחת הב"ח להתפלל מתוך סידור השל"ה

"באשר ראינו בנו הגדול בתורה ובחסידות והוא הצעיר בבית אביו האלון כמוהר"ר יעקב סג"ל נר"ו מק"ק קראקא לא נח ולא נתן שינה לעיניו לסדר חיבוריו של אביו ולא פנה מימין ומשמאל מכל צוואת אביו הקדוש זצ"ל וזה יצא ראשונה להדפיס הסידור והפירוש סביב כאשר נצטוו מפי כתבו זצ"ל כי אין ספק אצלנו כשיתפשטו בקרב ישראל כל מי שמתפלל בתוכו שאין תפילתו חוזרת ריקם ועל זה הוציא כל אונו ומאודו וגם לוח מאתרים חוששני מחטאת אשר יחטא איש לחזור ולהדפיסו:..."

(מתוך הסכמת רבינו הב"ח לסידור השל"ה, אדר א' שנת שצ"ו)

"סידור שער השמים מהגאון הקדוש השל"ה... וכאשר העיד הגאון הקדוש המפורסם בעל הב"ח ז"ל בלשונו הזהב אין ספק אצלנו שכל המתפלל בו תפילתו לא תשוב ריקם וגם הוא שנים כבירים לא נדפס ולאשר עתה נתפשט אצל רוב אנשי מדינתנו להתפלל בנוסח ספרד כי נראה מתוך דברי המחבר השל"ה הקדוש בסידור הנ"ל שמחבב מאוד את נוסח ספרד כמבואר למעיינים בו ע"כ הרשיתי להדפיס הסידור הנ"ל גם עפ"י נוסח ספרד."

(מתוך מכתבו של הרה"ק ר' אברהם יעקב מסדיגורה זי"ע למו"ל המהדורה השלישית של הסידור, ווארשא תרמ"ב.)

הצהרה זו שיצאה מפי כתבו של רבינו הב"ח ונתפסה ע"י רבים וכן שלמים (ולא רק המדפיסים והמשווקים) כ"הבטחה" ו"סגולה" משוועת לביאור. חכמינו ז"ל מתקני סדרי התפילות צירפו רשימה של תקנות והמלצות שיועילו לקבלת התפילות, רובם שלא בגדר חוקים וטעמיהם מובנים, כגון: רחמנא ליבא בעי, תפילה בציבור וכו' וחלקם ענינים סגוליים כגון: קובע מקום לתפילתו, המקום גורם וכו' שגם לגביהם ניתן להגיע להסברים מתקבלים על הדעת. תפילה מתוך סידור השל"ה אינה נראית כמסונפת לאחת מההדרכות והעצות שקיבלנו מחו"ל שהן מועילות לתפילה וגם רבינו הב"ח לא נראה כאיש שיחדש ענין סגולי מרעתו.

הגר"נ כ"ץ (בעל "סמיכת חכמים") הרגיש כנראה בצורך ליישוב תמיהה זו; והתמודד איתה בדרך זה, שמי שיתפלל עם הכוונות והיחודים שהשל"ה כתבם בפירושו לסידור אין התקבלות תפילתו מוטלת בספק, אך בהמשך נותן תקוה גם לאיש הפשוט אשר יתפלל בכוונה לפי יכולתו. וז"ל:

"כהיות שעבר עלי שארי... נין ונכד להגאון הגדול החסיד מוהר"ר ישעיה סג"ל זצ"ל בעל "שני לוחות הברית" וכידו מגילה עפה מסודר בסדר יפה סדר התפילות תמידין כסדרן ומוספין כהליכתן לשבתות וחדשים וימים נוראים מראשית השנה ועד אחרית השנה שסידר וחיבר הגאון מוהר"ר ישעיה סג"ל בעל שני לוחות הברית, והיה לו געגועין גדולים על זה הסידור וגזר על יוצאי חלציו שיביאוהו לבית הדפוס לזכות את הרבים שיתפללו כסדר הזה בכוונות אלו וברית כרותה מאתו אם כסדר הזה יעשו לפני שומע תפלה בכל כח ובכוונות ההם לא ישוכו ריקם מלפניו ופוק חזי מאי עמא דבר. והסכמות הגאוני' הגדולים הקדמוני' המפורסמים שכאותו הדור אשר מימיהם אנו שותים וכל דבריהם כפטיש יפוצץ סלע המה הגדול המפורסם הגאון מוהר"ר יואל סירקיס בעלי הבתים מחבר הבית חדש מארבע טורים והגאון הגדול המפורסם מוהר"ר יעקב ז"ל אב"ד מלובלין אבי התעודה של הגאון המפורסם מוהר"ר העשיל זצ"ל: והגאון הגדול המפורסם מוהר"ר יום טוב ליפמן העליר זצ"ל בעל תוספות י"ט והגאון הגדול המפורסם מוהר"ר אברהם אשכנזי ז"ל מלכוכ והגאון הגדול המפורסם מוהר"ר משה ר' מענדלש ז"ל והגאון הגדול המפורסם מוהר"ר יהושע זצ"ל מקראקא וכל הנביאים מתנבאים בסגנון אחד הגאונים הנ"ל שאם יתפללו בכוונות אלו שאין תפילתן חוזרת ריקם וכהנה מגדילים ומפליגים הענין כראוי ונכון אשר כל דבריו דברי מקובלים על הדעת. ואף דלא חכים ולא טיפש יכול להבין לידע מאי קאמר ולא יכזה כנחלי רתמים כמו עתה אשר קמו בדורינו מארי גדפין ורוח כנפיהן להתנענע לקרוץ בעיניהם ולרחוש כשפתותיהם כהנהו תרי אילמי ולא אשתכח דתנו הלכתא...!" (כאן מאריך בדברים נגר המתחזים למקובלים וכונתו כנראה לכת ש"ץ).

הרה"ג המופלג חובר חיבורים מחוכמים מוהר"ר חיים קרויס שליט"א אשר דרוש דרש היטב את נושא סידור השל"ה, מהדורותיו ונסוחאות התפילות שבו בספרו "אמרי חבר" (קל"ג – קנ"א, וחלק גדול מהמובא כאן בקשר לסידור השל"ה שאוב ממאמרו המקיף והמצויין) אף מצא תימוכין לסברא זו בדברי רבינו השל"ה עצמו בספרו של"ה

ו. הבאנו את כל לשונו של הגר"נ כ"ץ משום שני דברים שניתן ללמוד מהם אגב אורחא. א. שהוא ראה בהסכמותיהם של הגדולים המוזכרים במכתבו שגם הם כתבו " שאם יתפללו בכוונות אלו שאין תפילתן חוזרת ריקם". בהסכמותיהם שלפנינו לא נמצא כן בדבריהם. גם מו"ל המהדורה הראשונה נין השליה כותב בהקדמתו " ופוק חזי מאי עמא קדישא הקדושים אשר בארץ הגאונים המפורסמים רבני קשוישאי מקדמי ארץ שבאותו דור אשר מימיהם אנו שותים החתומים לעיל וביוצא באלו שגזרו בתוקף גזירתם להדפיס וכל הנביאים מתנבאים בסגנון אחד. שאין ספק אצלם כל מי שמתפלל בתוכו בכוונה שאין תפילתו חוזרת ריקם. וכידוע להגאונים המפורסמים בדורינו החתומים לעיל. והדבר עדיין צ"ע. ב. הגר"נ כ"ץ הבין שגם נוסח הסידור תוקן ע"י השליה בעצמו וכמש"כ " מגילה עפה מסודר בסדר יפה סדר התפילות... שסידר וחיבר הגאון מוהר"ר ישעיה סג"ל בעל שלי"ה דבר שאינו.

בסוף "תורה אור" "זהכינוני לעשות על התפילה חיבור, לצורך יחיד וציבור, ויהיה נקרא בפני עצמו וזה שמו שער' השמים, כי בידיעת סודות התפילה עולה הוא למעלה דרך שער השמים" ולכן מסיק הרב הנ"ל שליט"א שפשוט ש"לא כל המחזיק סידור זה בידיו בשעת תפילתו מובטח לו ששערי שמים פתוחים לפניו" ולדעתו פעלו המו"לים של המהדורת הבאות שלא כהוגן כשהדפיסו רק את הסכמת הב"ח והתויו"ט והשמיטו את שאר ההסכמות והקדמת המו"ל הראשון מתוך כוונה להעלים את התנאי הנלווה לה"הבטחה", שהתפילה צריכה להיות בכוונות השל"ה. להשערות גם כשביקשו מהרה"ק מסאד"ג מכתב להדפיסו בסידור הראו לו רק את הסכמת הב"ח.

על אף שלהבנה זו בהצהרת הב"ח הגיעו הקרובים והנוגעים בדבר, לענ"ד אין היא יכולה להיות נכונה וזאת משתי סיבות. א. הב"ח מתייחס בפירוש ל"כל מי שמתפלל בתוכו" ולא לכל מי שמכוון את הכוונת המצויים בפירוש שבצידו. ב. אין זה מסביר את התנאי קודם למעשה שהב"ח הגביל בה את תוקף הצהרתו "כשיתפשטו בקרב ישראל, כל מי שמתפלל בתוכו...". סגולת התפילה בכוונת ויחודים לפי דרכו של השל"ה תועיל רק אחרי שיתפשטו בקרב ישראל? שאלתי על כך את הרה"ג הנ"ל שליט"א והשיב שהרי זה כדוגמת ה"לשם יחוד" שבסידור יעב"ץ שיש אומרים אותו לפני קידוש "זכרוב רחמין תעלה עלינו כאילו כוננו בכל הראוי לכוון, ויעלה לפניך קידוש זה עם קידושי בניך היודעים ומכוונים כהוגן", הוא הדין בזה, כשיתפשטו ידיעת כוונות אלו בקרב ישראל יועיל לכל מי שיתפלל על דעת היודעים והמכוונים. לדעתנו, בתשובה זו משמיט הרב הנ"ל שליט"א את הבסיס לראיותיו וטענותיו. אם נכון הדבר, צורך "המחזיק סדור זה בידיו בשעת תפילתו" וצדקו המו"לים שהשמיטו את חיוב הכוונה לפי פירושי השל"ה, שהרי כל מי שלוקח סידור זה ביד, מתפלל על דעת השל"ה והב"ח ושאר "בנים היודעים ומכוונים כהוגן". לדעתנו, גם אין מקום לייחס רעיונות מהסוג הזה לרבינו הב"ח וצ"ל והדבר כביעתא בכותחא לכל המכיר את דרכו בקודש כפי שמשתקף מספריו.

לענ"ד ברור שרבינו הב"ח לא התכוון לדברים טמירים ונעלמים, אלא לדברים כפשוטם לנוסח התפילות של הסידור שאליו יצורף פירוש השל"ה. הב"ח הבין או שניתן לו להבין (וכמו שרבים שלא בדקו את הענין סבורים בטעות גם היום) שהנוסח יהיה על דעתו ולפי רצונו ושיטתו של השל"ה, נוסח מדוקדק ומזוקק, מבוסס פחות או יותר על הנוסח שתיקן הר"ר שבתי סופר מפרעמיסלא בצירוף רשימה של דקדוקים מיוחדים נוספים שהזהיר עליהם במפורש בצוואתו. רבינו הב"ח השתמש באותה תוכן

2. גם בהקדמתו לסידור חזר על הדברים * והסכמתי לעטר עטרה לשירות ושבחות והתפילה, שתהא לשער השמים עולה, בדרך סלולה, וזהו בידיעת שמוותו ברוך הוא על דרך הכוונה, הוא המסילה, בית אל ותהיה עטרה לראש קדוש יושב תהלה, וכי ידע שמו יקרא וה' יענה סלה".

הודעה שרבינו השל"ה עצמו השתמש בה בהסכמתו לסידור רש"ס "גם הנני מודיע לרבים המתפלל מתוך סידור זה בכוונה אז ודאי האותיות היוצאות מפיו פורחות למעלה ותפילתו נשמעת".

סיוע להסבר זה בהצהרת הב"ח ניתן לקבל משמועה נפוצה ובלתי נכונה בעליל האומרת ש"הבטחת" הב"ח מועלת רק להתפלל מתוך המהדורה הראשונה של סידור השל"ה דפוס אמסטרדאם תע"ז. השמועה – שמקורה כנראה בסוחרי עתיקות – אינה נכונה ואינה יכולה להיות נכונה. אינה נכונה משום שאין עדיפות כלשהוא לנוסח או לבית הדפוס שבו הודפס המהדורה הראשונה של סידור השל"ה אלא אדרבה להיפוך וכמו שכבר האריך הרה"ג רח"ק שליט"א בספרו³ אינה יכולה להיות נכונה משום שהסידור נדפס שבעים ושבע שנה אחרי שנשמת הב"ח נגנזה במרומים. אולם, הגרעין שמתוכו צמח השמועה הוא בודאי הידיעה שהצהרת הב"ח אינה קשורה לפירוש השל"ה וכוונותיו שאינם משתנים עם שינוי ביהד"פ, אלא לנוסח וניקוד שאכן עברו שינויים ממהדורה למהדורה.

דעת הב"ח כמו דעת כל גדולי דורו היה שתפילה מתוך הסידורים המצויים בימיו תועלתה מוטלת בספק. תפילה כזאת, אחרי שסידור מדויק כדוגמת סידור השל"ה כבר יהיה נפוץ ובהישג יד, כ"ש שספק גדול מאד אם יכולה להתקבל לרצון. אבל רבינו הב"ח שיכל את ידיו שהדברים ייקראו על צד החיוב: משיתפשט סידור זה מי שיתפלל בתוכו אין ספק שתפילתו תתקבל, כשכוונתו ל"מכלל הן אתה אתה שומע לאו". הצהרה זו של הב"ח אין בה לא הבטחה, לא סגולה ולא חידוש, ותואמת את דעת כל גדולי דורו כפי שבאו לידי ביטוי בהסכמותיהם לסידור ר' שבתי סופר מפרעמישלא ובהחלטות "ועד הארצות" שגם רבינו הב"ח היה חתום עליהם. נציג בזה תיאור על מצבם של הסידורים שהיו נפוצים בימים ההם ועל הנעשה לתיקון המצב.

3. ויותר ממש"כ שם בספרו מסר לי בע"פ והראה מקומות שהמדפיסים הכניסו קטעים שבתאיים ורמיזות לשמו של ישו שר"י.

4. ראה קונטרס "הטעמת המלים הקדושות כהלכתן וכמשפטן" להיר אברהם יצחק האפמאן שליט"א פרק ב' שהאריך בציטוטים מגדולי הפוסקים שיציאת ידי חובה בקריאה משובשת על סמך "ודילוגו עלי אהבה" הוא רק בדיעבד ומוגבלת לאנוס אבל אם הי' לו ממי ללמוד הו"ל מזיד ולא יצא אפי' בדיעבד.

אמנם לו בעינא יכולנא למעייל פילא בקופא דמחטא ולפרש את כוונת הב"ח ב"כשיתפשטו בקרב ישראל" על דרך הפלפול, שכיון שישנם נוסחאות השנויות במחלוקת והשל"ה במקום אחד אף צויה לשנות מנוסח רש"ס וכמש"כ בצוואתו לענין הניקוד של ד' מלך שיהיה " לא כמו שהוא בסידור מוה"ר שבתי". וגם הב"ח גופי' פליג במספר מוקומות ארשיס (טואו"ח סי' מז' וסי' קי"ח). לכן כ' שאם יתפשט בישראל הרי זה נוסח שראויה להתקבל, והוא ע"ד שנמסר בקובץ "צפונות" (גליון י' עמ' קכ"ה) בשם הרב מהר"ש רוקח אב"ד בעלזא זצ"ל ש" אף נוסח שנתהוה אצל כלל ישראל מפאת צנזור, נעשה נוסח מקובל בשמים". אבל כיון שלדעתנו ברור שהב"ח לא לזה התכוון לא פיתחנו נושא זה.

וניזוכח שגם במה שכתבנו אנו בכוונת רבינו הב"ח בהסכמתו אין שום חידוש אלא להיפך, הדברים פשוטים ומובנים מאליהם. מרחק הזמן וירידת נושא הסידורים המשובשים מסדר היום של הציבור, השכיח את הרקע שבו כתב הב"ח את הצהרתו והצמיח את הפירושים הלא נכונים. כרי להחזיר את הדבר להיות מובן מאליו חייבים אנו להאריך קצת בהעתקת לשונותיהם של גדולי החקופה שדנו ופעלו בענין⁵.

כותב הרש"ס ב"הקדמה כללית" לסידורו פרק א' סעיף א' וז"ל: "זהסדורים שמלמדים בהם את התינוקות הם כלתי מוגהים אפילו נדפסים כמה וכמה פעמים אין גם אחד דומה לחברו בניקוד ובדגשות ורפיון ובשאר דברים שאנחנו חייבים לדקדק בהם, על כן אפילו אם יתעורר איזה אדם לדקדק באלה הדברים אז הוא סומך על המדפיסים המתעבים משפט הנקודות ואת כל הישרה יעקשו... הנה כל חכם לב יבין וישכיל בהסתכלו בסדורים הנדפסים שאין אחד דומה לחברו לא בניקוד ולא בדגשות ורפיון ולא בשאר עניינים המצטרפים לענין זה אשר בלעדם אי אפשר להתפלל כראוי ואיך איך תקובל התפילה כשאיננה כתקונה כי ידוע שאין הקב"ה מקבל מעשה שאינו מתוקן כראוי".

באסיפת "ועד הארצות" שהתקיימה בשנת ש"ע התקבלה החלטה (תקנה) "תקנו שבכל הקהילות יגיהו סידור אחד שהחזן יתפלל בו ויכריזו שכל בעל הבית יגיה סידור שלו מתוך אותו הסידור". (כפי הנראה התקנה לא בוצעה ובשנת שע"ח חזר "ועד הארצות" ודן בענין וגזר שכל קהל יקנה לפחות סידור אחד מסידור שרש"ס ידפיס וכמו שנראה להלן).

הרש"ס על אף היותו סגי נהור נראה לגדולי הרור בארם המתאים להוציא מתחת ידו דבר מתוקן, נוסח מבורר ומוזקק היטב עם ניקוד ופיסוק טעמים מדוייק. וכה דבריו:

"ואף כי אין ראוי לאיש כמוני מוכה אלדים סומא בשתי עיניו לעשות ענין כזה הנה לרב הפצרת רבים ונכבדים שהפצירו כי להגיה סדור תפלות ולהביאו לבית הדפוס לזכות בו את הרכים, וראש המדברים הוא אדני מורי ורבי הגאון החסיד מוהר"ר משלם וייבש ב"ר ישראל שמאול ר"מ ואב ב"ד דק"ק קראקא ורבו של רבינו הבי"ח. ש.ה.ד. הוא דבר על לבכי כדברים האלה כהיותי בכתו בשנת שע"ב לפ"ק אך לא יכולתי אז למלאות רצוני ולתעכב שם. ואחריו החזיק בהערה זו בעיר מושבי הגאון החסיד מוהר"ר יעקב קאפיל בנהר"ר אשר כ"ץ ר"מ ואב ב"ד דקהלתינו ק"ק פרעמישלא הוא דבר על לבכי פעמים רבות והעירני לכתוב בגליונות טעמי העניינים במקומות הצריכים לזה. וכשמעי את דברי הסכמת

5. הפרטים על סידור רש"ס וההסכמות לקוחים מסידור ר' שבתי סופר שראה אור ע"י ישיבת י"ר ישראל באלטימור תשמ"ז ונ"ד בעריכתם הגאונות של הני תרי הרה"ג מוהר"ר יצחק סך ודוד יצחקי שליט"א. בסידור מובע גם הערכה להרה"ג מוהר"ר חיים קרויס שליט"א שהפנה את תשומת ליבם של מבקשי ה' לקיומה של כתיי סידור רש"ס.

הגאונים הנ"ל, מלבד שארי חסידים ואנשי מעשה שבקשו ממני דבר זה התחייבתי והוכרחתי לבטל רצוני מפני רצונם ועל כן קמתי אני הרל באלפי ונערתי חצני לגרור הפירצה הזאת בישראל..."

ההסכמות והתמיכה שרש"ס זכה בה מגדולי דורו, הן מהאישים באופן פרטי והן מ"ועד הארצות" כגוף, אין לה אח ורע ורמיון בתולדות ספרי הקודש. רובם מנמקים את התלהבותם הרבה למפעלו של רש"ס בנובעת מהמצב הקשה השורר בשטח התפילה כהלכתה שהם תוצאה מהשיבושים הרבים בהם לקויים כל הסידורים המצויים דבר העלול לעכב את קבלת התפילות. שנים אף התבטאו בכתיבה על צד החיוב. הגאון בעל משאת בנימין כתב "להיות התפילות כפיו שגורות ונערכות, כשפה ברורה ולשון נקיה... יהא מבושר שתהא תפילתו נשמעת, וחלוני רקיע תהא בוקעת" נחרץ יותר בניסוחו היה רבינו השל"ה "גם הנני מודיע לרבים המתפלל מתוך סידור זה בכוונה אז ודאי האותיות היוצאות מפיו פורחות למעלה ותפילתו נשמעת".

הר"ר יעקב קאפל כ"ץ אב"ד פרעמישלא כותב בהסכמתו לסידור "ראה ראיתי והנה ילדי העברים כעוורים ממששים באפילה, בדקדוק קריאת דברי התפילה, מצורף לזה רוב סידורי הברכות והתפילות, מלאים שגיאות והוללות, הן בנקודות והן בנוסח המלות... ומצאתי איש כלככי איש אלדים קדוש... מהר"ר שבתי בר יצחק... והיית תמיד מדבר על ליכו לאמר מה לך נרדם... והאר עיני בני הגולה בתיקון השגיאות והטעויות שנפלו בסידורי והתפילות וזכות הרבים יהיה תלוי כך... להג"ל צירפו חתימתם גם הגאון בעל הסמ"ע והגרמ"מ הכהן מלוב (אבי בעל שו"ת דברי רננה). הרב בעל "יסוד ושורש העבודה" שהאריך מאוד בספרו (שער שלישי פ"ב ושער רביעי פ"ז) בחיוב הדקדוק בהיגוי נכון של תיבות התפילה והנוק הגרם מאי הדיוק כ' בהסכמתו "וכל המסייע בזה יהיה לו זכות, כי כל דבריו הם זכות". הר"ר משולם וייבש הנ"ל רבו של רבינו הב"ח כותב בהסכמתו "כאשר המפורסמות אין צריכות ראייה כי זה החסיד התורני מהר"ר שבתי יצ"ו בקי בחכמת הדקדוק שאין כמותו במדינות אלו... ככן אמרנו לו שאל ימנע טוב מבעליו להיות לאל ידו וישים עיניו ולכו על הסידורים הנמצאים בידינו שיש בהם הרבה טעויות ושגיאות מי יבין, הן מצד הנוסחאות הן מצד שאר טעויות הנמצאים ונופלים שם מחמת שגיאות המדפיסים, ונעתר לזה וטרח ויגע ומצא ואיזן וחקר ותיקן... וכפרט כי זכה להשתדל ולהגיע לידו הסידור הגדול ישן נושן המתקן והמקובל שהיה נמצא ביד מרנא ורכנא הגאון הגדול מוהר"ר שלמה לוריא ז"ל... ועתה זה הותיק ר' שבתי הנ"ל... שחבר שיהיה זה הסידור מתוקן וטוב... וראוי לסמוך עליו...". להסכמה זו צירפו את חתימתם הר"ר פנחס הורוויץ (גיסו של הרמ"א וראש ועד הארצות) והר"נ שפירא בעל "מגלה עמוקות".

בשנת שע"ו קיבל את הסכמת "ועד הארצות". הקטע הראשון הוא כעין "מבוא" להסכמה, תוכנו ומטבעות הלשון זהות לדברי רש"ס בהקדמה הכללית שהעתקנו לעיל בד"ה כותב רש"ס.

בשנת שע"ח חזר "ועד הארצות" וזן בבעיית הסידורים הלא מדויקים ואחרי שהאריכו מאוד בחומרת הדבר עפ"י הקבלה ועפ"י ההלכה ואחרי שמוכירים את החלטת ועד הארצות משנת ש"ע הנ"ל (ד"ה באסיפת) כתבו החלטה חדשה "...ע"כ כראותינו שהסדור שהדפיס מהר"ר שכתי הנ"ל הוא מוגה מאד, בפרט בנקודות ובדגש וכרפי, ע"כ גוזרים אנחנו שבכל קהל וקהל מחוייבים לקנות עכ"פ סדור אחד מאותם הסדורים הנ"ל שיתפלל הש"ץ מתוכו וגם שאר כל הקהל יגיהו מתוכו את סידוריהם ולא יהיו עוד נכשלים בענינים הנ"ל שעונשם גדול מאד..". בין החתומים על ההחלטה נמצאים גם רבינו המהרש"א, רבינו הב"ח, הרב בעל יסוד ושורש העבודה והרב מהור"ר שמעון וואלף אויערבאך ועוד כעשרה מגדולי הדור.

לסיכומו של דבר, צודק הרח"ק שליט"א ש"לא כל המחזיק סידור זה בידיו בשעת תפילתו מובטח לו ששערי שמים פתוחים לפניו" ולדעתנו אין גם קשר בין "הבטחת" הב"ח לפירושי וכוונות השל"ה ואין בימינו דרך לזכות בסגולת "נפיק מפומיה רהב"ח" אלא ע"י תפילה מתוך סידור מדויק (ולא מתוך סידור השל"ה!) ולהיזהר לדייק היטב בנוסח, בהיגוי ובטעמים וכמובן שלא יחסר את העיקר, רחמנא ליבא בעי, ואז מובטח לו – לא רק מפי הב"ח והשל"ה – שק-ל כביר תפילתו לא ימאס.

6. בהערות לסידור הביאו המהדירים שהי' חתן המהרש"ל, אבל לדברי הר"ר מרדכי ווייטץ מקאליש הי"ד (דרכינו, ווארשא תרצ"ה) היה בן בתו של המהרש"ל.

עיקר השכר הוא מעותד לישראל לאחר ביאת המשיח ואחר תחיית המתים, אולם י"ל שמרוב חביבות ישראל לאבינו שבשמים ביום הזה מטעים אותנו הקב"ה קצת מתענוגי העוה"ב, כידוע לצדיקי אמת ולקדושים אשר בארץ המתה, ולכן נאמר ביום השמיני העצרת תהי' וכו' "תהיה" נוטריקון ימות ה' משיח תחיית המתים, והיינו שאף שעיקר השכר נעצר ונכנש לעולם הבא המרומז במילת תהיה, אעפ"כ "לכם" ר"ל אעפ"כ הנני נותן לכם גם בעולם הזה ביום הזה קצת תענוג מתענוגי עוה"ב.
(צבי לצדיק)